

Sivistysvaliokunnan mietintö n:o 23 hallituksen esityksen johdosta kirjastolaiksi

Eduskunta on päätöspöytäkirjan ottein 1 päivästä lokakuuta 1985 lähettänyt sivistysvaliokuntaan valmistelevasti käsiteltäväksi otsikossa mainitun hallituksen esityksen n:o 146.

Valiokunnassa ovat olleet kuultavina kirjastoasiainneuvos Keijo Perälä opetusministeriöstä, valtakirjastonhoitaja Eeva-Maija Tammekann Eduskunnan kirjastosta, ylijohtaja K. J. Lång oikeusministeriöstä, budjettineuvos Heikki Seppälä valtiovarainministeriöstä, toimistopäällikkö Anneli Äyräs kouluhallituksesta, apulaisosastopäällikkö Clara Granberg ja koulutoimentarkastaja Vieno Lehtväslaiho Uudenmaan lääninhallituksesta, professori Marjatta Okko Tampereen yliopistosta, apulaisosastopäällikkö Simo Juva Suomen Kautunkiliitosta, toimistopäällikkö Väinö Ryyppö Suomen Kunnallisliitosta, johtaja K. J. Brunström Finlands svenska kommunförbundet, naakuntakirjastonhoitaja Helvi Linna Oulun kaupunginkirjasto-maakuntakirjastosta, kirjastonjohtaja Sven Hirn Helsingin kaupunginkirjastosta, kirjastonjohtaja Kirsti Saksa Turun kaupunginkirjastosta, kirjastonhoitaja Liisa Hirvelä Oulhärmän kunnankirjastosta, kirjastonhoitaja Isno Karvinen Valkealan kunnankirjastosta, toiminnanjohtaja Maija Berndtson ja koulutoimentarkastaja Siv Petrell Suomen Kirjastoseurasta, ohutava ylihoitaja Eila Väänänen Invalidisäätiöstä, hallituksen varapuheenjohtaja Pirkko Pudas Kirjastonhoitajaliitosta, kirjastoapulainen Leena Ärvi Tieteellisten kirjastojen toimihenkilöt ry:stä ja toimitsija Soili Kaukolampi Kunnallisten Yöntekijäin ja Viranhaltijain Liitosta.

Hallituksen esitys

Hallituksen esityksen tarkoituksena on uudistaa yleisten kirjastojen toimintaa sääntelevä laki. Uleiset kirjastot olisivat esityksen mukaan yleensä

kunnan ylläpitämiä. Niiden asemaan ja tehtäviin ei ehdoteta perustavanlaatuisia muutoksia, mutta viestintätekniikan kehityksen vaikutukset on otettu huomioon.

Kunnan kirjastojen toimintaa pyritään tehostamaan siten, että kunnan kirjastoista ehdotetaan muodostettavaksi kunnan kirjastolaitos. Kirjastojen luokittelua yksinkertaistettaisiin siten, että kunnissa olisi kirjastoja, joista yksi on pääkirjasto. Yleisten ja koulukirjastojen yhteistyötä parannettaisiin ja työnjakoa selvennettäisiin.

Kuntien yhteistoimintaa kirjastopalvelujen järjestämisessä kehitettäisiin tekemällä mahdolliseksi kuntien yhteinen kirjastolaitos ja muu yhteistoiminta. Myös yleisten ja tieteellisten kirjastojen muodostamaa kirjastoverkkoa vahvistettaisiin.

Laki on tarkoitut saattaa voimaan 1 päivänä tammikuuta 1986.

Valiokunnan kannanotot

Valiokunta pitää hallituksen esitystä tarpeellisenä ja tarkoituksenmukaisena. Näin ollen valiokunta puoltaa hallituksen esitykseen sisältyvän lakiehdotuksen hyväksymistä seuraavin huomautuksin ja muutosehdotuksin.

Lakiehdotuksen lähtökohdat ja merkitys. Kirjastolain uudistamisen lähtökohtina ovat

— kunnan kirjastolaitoksen käsiteellinen uudelleen jäsentäminen ja kirjastolaitoksen lähentäminen kunnallistoimintaan sekä

— pyrkimys luoda kirjastotoimelle mahdollisuudet ottaa entistä joustavammin huomioon tietojen ja viestintätekniikan kehitys.

Valiokunta, joka pitää näitä lähtökohtia oikeina, on lakiehdotusta tarkastellessaan kiinnittänyt huomiota kirjastolaitoksen yleiseen merkitykseen kansalaiselle ja kuntalaiselle. Kirjastolaki kuuluu niihin säädöksiin, joilla turvataan kansalaisten

oikeus osallisuuteen sivistyksestä ja oikeus tietoon. Yleisen kirjaston tehtävänä on tyydyttää kansalaisten omatoimista tiedon hankintaa ja kulttuuriharrastusta sekä huolehtia tähän liittyvistä kuntalaisten peruspalveluista niin, että ne ovat tasavertaisesti kaikkien saatavilla.

Kunnan kirjastohallinto. Kunnan kirjastolaitoksen itsenäisyyttä on korostettu muun muassa johtosääntöön, nimitysmenettelyyn ja kirjastolautakunnan muodostamiseen liittyvillä uusilla säännöksillä, jotka poikkeavat voimassa olevista. Hallituksen esityksen mukaan kunnassa olisi säännönmukaisesti kirjastolautakunta, mutta kunnanvaltuusto voisi väkiluvultaan pienessä kunnassa päättää, että kirjastolautakunnan tehtävät hoitaa kulttuurilautakunta tai muu lautakunta taikka kunnanhallitus. Valiokunta pitää lakiehdotusta tältä osin liian epämääräisenä. Kirjastolaitoksen yleiseen merkitykseen viitaten valiokunta katsoo, että pääsääntönä pitää olla kunnan oma taikka kahden tai useamman kunnan yhteinen kirjastolaitos ja kirjastolautakunta ja että vain aivan pienet kunnat, joissa on enintään 1 000 asukasta, voivat päättää kirjastolautakunnan tehtävien siirtämisestä muulle lautakunnalle tai kunnanhallitukselle. Näissä aivan pienissäkin kunnissa tulisi valiokunnan käsityksen mukaan pyrkiä siihen, että kunnassa on ainakin yksi sivistys- ja kulttuurihallinnon alaan kuuluva lautakunta, jonka hoidettaviksi kirjastolautakunnan tehtävät voidaan antaa, jos kirjastolautakuntaa ei perusteta.

Yleisen kirjastotoimen sisältö. Lakiehdotukseen ei sisälly perustavanlaatuisia muutoksia yleiseen kirjastotoimeen. Tieto- ja viestintätekniikan tulo kirjastotoimintaan ja niistä johtuvat muutokset tiedonhankintatapoihin ja -ehtoihin on todettu lakiehdotuksen 1 §:ssä ja periaatteessa tehty mahdolliseksi uuden tekniikan hyväksikäyttö. Lakiehdotuksessa ei kuitenkaan ole tarkemmin pohdittu, miten uudet toimintatavat voidaan ottaa käyttöön ja miten lakiehdotuksessa omaksuttu maksuttomuusperiaate vaikuttaa näihin käyttökustannuksiltaan yleensä huomattavasti kalliimpiin menetelmiin.

Ääni- ja kuvatallenteilla on kasvava merkitys kirjaston käytössä. Videotallenteiden tekijänoikeuskysymykset ja ennakkotarkastuksen maksuperusteet ovat kuitenkin osoittautuneet varsin monimutkaisiksi ja hankaliksi ja sen vuoksi kirjastotoimen kehitystä haittaaviksi. Nämä säännökset estävät ainakin toistaiseksi sen, että kirjastot voisivat tarjota laadullisesti korkeatasoisia tal-

lenteita kirjavan kaupallisen tarjonnan vastapainoksi.

Edellä sanotun perusteella valiokunta edellyttää, että hallitus seuraa kirjastolain ajanmukaista erityisesti tieto- ja viestintätekniikan kehitystä silmällä pitäen ja tarvittaessa ryhtyy viivyttämättä lain muuttamiseen tai uusimiseen sekä kiirehtii vireillä olevien tekijänoikeus- ja videotarkastusta koskevien lainmuutosten aikaansaamista.

Yksityiskohtaiset huomautukset

1 §. Yleisen kirjaston tarkoitus ja toiminta. Kirjastojen asema ja tehtävät yhteiskunnassa ovat lisääntyneet teknisen kehityksen ja jatkuvan koulutuksen myötä. Valiokunta ehdottaa, että pykälän 2 momenttiin sisältyvään yleisen kirjaston tarkoituksen määrittelyyn lisättäisiin vielä omaehtoisen opiskelun tukeminen.

3 §. Kunnan kirjastolaitos. Lakiehdotuksessa kunnan kirjastoja koskeva käsitteistö on uusittu. Nimikkeistä sivukirjasto ja laitoskirjasto ehdotetaan luovuttaviksi ja siirryttäväksi nimikkeistöön kunnan kirjastolaitos, pääkirjasto ja kirjasto. Kunnan kirjastolaitoksessa on kokoelmia, joihin kuuluvaa aineistoa voidaan kirjastojen ohella sijoittaa 5 §:n 2 momentin mukaan saataville muihinkin tarkoituksenmukaisiin paikkoihin. Valiokunnalla ei ole uuteen käsitteistöön huomauttamista, mikäli laitoskirjastojen toimintaa ei käytännössä heikennetä. Laitoskirjastojen käyttöiheys on 2—3-kertainen tavalliseen kirjastoon verrattuna ja niiden toiminta on muun muassa sairaaloissa ja vankiloissa osoittautunut erityisen tärkeäksi pitkäaikaispotilaille ja -vangeille. Tämän vuoksi valiokunta edellyttää hallituksen huolehtivan siitä, että laitoskirjastojen palvelutaso pidetään ainakin nykyisellä tasollaan, niiden toimintaa pyritään edelleen kehittämään ja niiden erityisasema myös valmisteilla olevassuudessa valtiosuuslainsäädännössä säilytetään.

4 §. Kirjastolautakunta. Edellä yleisperusteissa lausutun perusteella valiokunta ehdottaa pykälän muuttamista niin,

— että kahden tai useamman kunnan yhteist kirjastolaitosta ja yhteislautakuntaa koskeva säännös siirretään pykälän toiseksi virkkeeksi ja

— että vain niissä kunnissa, joissa on enintään 1 000 asukasta, kirjastolautakunnan tehtävät voidaan antaa muun lautakunnan tai kunnanhallituksen hoidettaviksi.

Kirjastolautakunnan tehtävistä on tarkoitus säätää tarkemmin asetuksella. Valiokunta pitää tärkeänä, että kirjastolautakunnan tehtäviin sisällytetään myös kirjastotoimen kehittäminen.

5 §. *Kokoelmat ja niiden käyttöön asettaminen.* Pykälän 1 momentin yksityiskohtaisissa perusteluissa todetaan muun muassa, että kaksikielisen kunnan molempien kieliryhmien tarpeet tulee tyydyttää ja ottaa riittävästi huomioon kirjastopalvelujen järjestämisessä ja vuotuisissa aineiston hankinnoissa. Jotta tämä näkyisi myös lakitekstistä, valiokunta ehdottaa pykälän 1 momentin tarkentamista niin, että kaksikielisessä kunnassa molempien kieliryhmien tarpeet tulee ottaa huomioon "yhtäläisin perustein".

Pykälän 2 momentin osalta valiokunta viittaa edellä 3 §:n kohdalla esitettyyn kannanottoon laitoskirjastojen tosiasiallisesta säilyttämisestä.

Pykälän 3 momentin nojalla kirjasto voi järjestää kotipalvelua vammaisille henkilöille. Tätä toimintamuotoa on kokeiltu erällä paikkakunnilla ja siitä on saatu varsin myönteisiä kokemuksia. Valiokunta pitää tärkeänä, että kotipalveluja ryhdyttäisiin järjestämään yleisesti.

Edelleen valiokunta pitää tärkeänä, että kirjastotilojen suunnittelussa sekä kirjaston palveluissa ja palveluiden kehittämisessä kiinnitetään riittävästi huomiota myös erityisryhmien kuten vammaisten ja vanhusten tarpeisiin.

Useissa kunnissa on jo pitkään järjestetty asiakaskuljetuksia kirjastoon ja ne ovat vakiintuneet normaalksi kirjastotoiminnaksi. Asiakaskuljetukset ovat osoittautuneet varsinkin haja-asutusalueilla taloudelliseksi, tasapuoiseksi ja tehokkaiksi sivukylien kirjastopalveluiksi. Tämän vuoksi valiokunta ehdottaa 5 §:ään uutta 4 momenttia, jonka mukaan kunta voi järjestää asiakaskuljetuksia kirjastoon silloin, kun ne ovat olosuhteiden vuoksi tarpeellisia ja taloudellisesti järjestettyjä.

Kirjastoja koskevat valtiosuussäännökset ovat siten kirjoitetut, ettei uuden 4 momentin nojalla ainakin osa kuljetuskustannuksista voitaneen lukea valtiosuuteen oikeuttaviksi kirjastomenoiksi. Tästä ei kuitenkaan saa seurata varsinaisten kirjahankintamäärärahojen supistuminen. Jos kunta ei ano valtiosuutta kuljetuskustannuksiin, henkilökuljetukset voidaan luonnollisesti järjestää kunnan harkinnan mukaan.

8 §. *Henkilökunta.* Kuten jo edellä on todettu, hallituksen esityksen tarkoituksena on aikaisempaa selvemmin luoda yhtenäinen kokonaisuus, kunnan kirjastolaitos, ja vahvistaa kunnan päättäväisyyttä kirjastotoimen hoitoa koskevissa asioissa. Tämän kanssa ristiriidassa on pykälään

sisältyvä säännös, jonka mukaan lääninhallitus voi antaa luvan siihen, ettei väkiluvultaan pienessä kunnassa ole kirjastonhoitajan päävirkaa. Säännös on myös ristiriitainen viimeaikaisessa lainsäädännössä omaksutun valtion kuntiin kohdistuvaa ohjausta vähentävän suuntauksen kanssa. Kun nykyisessäkin laissa ei ole tällaista lupamenettelyä, valiokunta ehdottaa säännöksen muuttamista niin, että kunnanvaltuusto voi väkiluvultaan pienessä kunnassa päättää asiasta.

Jos pienen kunnan valtuusto päättää, ettei kunnassa ole kirjastonhoitajan virkaa, voitaisiin kirjastonhoitajan tehtävät hallituksen esityksen mukaan tällöin myös yhdistää kunnan muun viranhaltijan tehtäviin. Säännösehdoista tarkkaan lukemalla havaitsee, että kunnan harkinnassa on miten kirjastonhoito tällöin järjestetään, vaikka yhdistetyn viran mahdollisuus on korostetusti tuotu laissa esiin. Kun sivuviran perustaminen on varteenotettava vaihtoehto ja koulutuksen kehittyminen saattaa tuoda uusiakin ratkaisumahdollisuuksia, valiokunta ei pidä säännösehdoista asianmukaisena. Valiokunta ehdottaakin tämän virkkeen poistamista ja asian jättämistä alemmanasteisten säännösten ja ohjeiden varaan.

Kirjastonhoitajan työ on valiokunnan mielestä tärkeätä ja vastuunalaista sekä hyvää koulutusta vaativaa. Valiokunnan ehdottamilla muutoksilla ei ole tarkoitus alentaa kirjastonhoitajalle lakiehdotuksen 10 §:n nojalla säädettäviä pätevyysvaatimuksia.

10 §. *Henkilökunnan kelpoisuusehdot.* Pykälässä oleva viittaussäännös "8 pykälässä" on korjattu vakiintuneen kirjoitustavan mukaisesti muotoon "8 §:ssä".

12 §. *Kirjastojen yhteistoiminta.* Perustelujen mukaan tarkoituksena on pysyttää kirjastojen keskinäistä yhteistoimintaa koskeva järjestely, jonka mukaan maa on jaettu maakuntakirjaston toiminta-alueisiin ja Helsingin kaupunginkirjaston tehtävänä on toimia yleisten kirjastojen valtakunnallisena keskuskirjastona. Valiokunnan mielestä tämä järjestely ei ilmene lakiehdotuksen sanamuodosta yhtä selkeästi kuin nykyisestä laista. Sen vuoksi valiokunta ehdottaa pykälän muuttamista niin, että maakuntakirjastot ovat paikallista kirjastotoimintaa täydentäviä ja tukevia alueellisia keskuskirjastoja ja yleisten kirjastojen keskuskirjasto maakuntakirjastojen täydentäjä ja tukija.

15 §. *Yleisten ja tieteellisten kirjastojen yhteistyö.* Vaikka nykyisessä kirjastolaissa ei ole vastaavaa säännöstä, yhteistyötä on ollut jo kauan ja sen merkitys on koko ajan kasvanut ja kasvaa

yhä. Sen vuoksi yhteistoiminnan kehittämiseen käytännön tasolla on valiokunnan mielestä kiinnitettävä entistä enemmän huomiota. Ajankohittaisia yhteistyöalueita ovat muun muassa kaukolainaustoiminta, yhteinen varastokirjasto, tieteellisten kirjastojen maksupalvelukäytännön vaikutukset yleisiin kirjastoihin sekä eri kirjastojen atk-sovellusten yhteensopivuuden takaaminen. Yleisten ja tieteellisten kirjastojen yhteistoimintaa varten saattaisi olla asianmukaista asettaa yhteistyöelin.

16 §. *Kirjastojen ja koulujen yhteistyö.* Valiokunta korostaa, että koulukirjastojen tärkeänä tehtävänä on opetuksen rikastuttamisen lisäksi opettaa lapset käyttämään kirjastoa.

20 §. *Poistetun aineiston luovuttaminen.* Pykäläehdotuksen perusajatus on, että kirjastojen kokoelmiin kuuluvaa tai kuulunutta aineistoa ei saa korvauksetta luovuttaa esimerkiksi kunnan muille laitoksille näiden omaan käyttöön, koska valtionosuus on myönnetty aineiston kirjastokäyttöön hankkimista varten. Mikäli aineistoa siirretään muuhun kuin pykälässä tarkoitettuun käyttöön, siitä on perittävä maksu.

Jos poistettavaa aineistoa ei voida luovuttaa pykälässä mainituille kirjastoille tai laitoksille, käytännössä aineisto kuitenkin mieluummin hävitetään kuin ryhdytään selvittämään valtionosuustilityksiä. Luovuttamissäännöstä väljentämällä aineistoa voitaisiin useissa tapauksissa käyttää edelleen hyväksi ja lopputulos olisi taloudellisesti parempi kuin hallituksen esityksen mukaan. Tämän vuoksi valiokunta ehdottaa pykälän laventamista niin, että aineistoa voidaan toissijaisesti luovuttaa myös muuhun tarkoituksenmukaiseen käyttöön.

22 §. *Voimaantulo.* Edellä 8 §:n kohdassa tehdystä muutoksesta seuraa, että voimaantulosäännöksen 3 momentti on tarpeeton. Näin ollen 3 momentti on poistettu.

Edellä olevan perusteella valiokunta kunnioittavasti ehdottaa,

että lakiehdotus hyväksyttäisiin näin kuuluvana:

Kirjastolaki

Eduskunnan päätöksen mukaisesti säädetään:

1 §

Yleisen kirjaston tarkoitus ja toiminta

Yleisen kirjaston tarkoituksena on tyydyttää yleistä sivistyksen, tiedon ja virkistykseen tarvetta sekä tukea opiskelua ja *omatoimista tiedon hankintaa sekä* kirjallisuuden ja taiteen harrastusta. (2 ja 3 mom. kuten hallituksen esityksessä)

2 ja 3 §

(Kuten hallituksen esityksessä)

4 §

Kirjastolautakunta

Kirjastolaitoksen hallintoa varten kunnassa on kirjastolautakunta. (Poist.) Milloin kahdella tai useammalla kunnalla on yhteinen kirjastolaitos tai niillä on muuta kirjastotoimen yhteistoimintaa, kunnilla voi olla kunnallislain (953/76) 104 §:n mukainen yhteislautakunta. Milloin

kunnassa on enintään 1 000 asukasta, kunnanvaltuusto voi päättää, että kirjastolautakunnan tehtävät hoitaa muu lautakunta tai kunnanhallitus. (2 ja 3 mom. kuten hallituksen esityksessä)

5 §

Kokoelmat ja niiden käyttöön asettaminen

Kunnan kirjastolaitoksen kokoelmien tulee määrältään ja laadultaan vastata kunnan väestön määrää ja rakennetta. Kaksikielisessä kunnassa molempien kieliryhmien tarpeet tulee ottaa huomioon *yhtäläisin perustein.*

(2 ja 3 mom. kuten hallituksen esityksessä)

Kunta voi järjestää asiakaskuljetuksia kirjastoon, milloin ne ovat olosuhteiden vuoksi tarpeellisia ja taloudellisesti järjestettyjä. (uusi mom.)

6 ja 7 §

(Kuten hallituksen esityksessä)

8 §

Henkilökunta

Kunnan kirjastolaitoksessa tulee olla tarpeellinen määrä kirjastonhoitajan päävirkoja sekä kirjastoalan opistoasteen tutkinnon suorittanutta tai opetusministeriön päätöksen mukaiset kelpoisuusehdot täyttävää henkilökuntaa. Kirjastolaitoksessa voi olla myös muita viranhaltijoita ja työntekijöitä. Asetuksella säädetään, mitkä virat ovat kirjastonhoitajan virkoja. Kirjastonhoitajan virka voi olla kahden tai useamman kunnan yhteinen. *Milloin se kunnan väkiluvun pienuuden vuoksi on perusteltua, kunnanvaltuusto voi päättää, että kunnassa ei ole kirjastonhoitajan päävirkaa. (Poist.)*

(2 mom. kuten hallituksen esityksessä)

9 §

(Kuten hallituksen esityksessä)

10 §

Henkilökunnan kelpoisuusehdot

Kirjastonhoitajan virkojen kelpoisuusehdoista säädetään asetuksella ja niistä voidaan lisäksi määrätä johtosäännössä. Muun henkilökunnan kelpoisuusehdoista määrätään sen lisäksi, mitä 8 §:ssä on säädetty, tarvittaessa johtosäännössä. Opetusministeriö voi myöntää erivapauden asetuksella säädetystä kelpoisuusehdoista.

11 §

(Kuten hallituksen esityksessä)

Helsingissä 17 päivänä joulukuuta 1985

Asian ratkaisevaan käsittelyyn valiokunnassa ovat ottaneet osaa puheenjohtaja Astala (osittain), varapuheenjohtaja Holvitie ja jäsenet Alakapee, von Bell, Eskelinen, Hellström, Hirvelä

12 §

Kirjastojen yhteistoiminta

Paikallista kirjastotoimintaa täydentävät ja tukevat alueellisina keskuskirjastoina maakuntakirjastot. Maakuntakirjastojen toimintaa täydentää ja tukee yleisten kirjastojen keskuskirjasto.

13—19 §

(Kuten hallituksen esityksessä)

20 §

Poistetun aineiston luovuttaminen

Kirjastosta poistettua aineistoa saadaan korvauksetta luovuttaa yleisten kirjastojen keskuskirjastolle ja maakuntakirjastolle sekä toissijaisesti muulle julkiselle kirjastolle, tutkimuslaitokselle taikka muuhun tarkoituksenmukaiseen käyttöön. Valtionosuutta vastaavaa osaa luovutetun aineiston arvosta ei näissä tapauksissa palauteta valtiolle.

21 §

(Kuten hallituksen esityksessä)

22 §

Voimaantulo

(1 ja 2 mom. kuten hallituksen esityksessä)

(3 mom. *poist.*)

(3 mom. kuten hallituksen esityksen 4 mom.)

(osittain), Isohookana-Asunmaa, Jaakonsaari, Kalliomäki (osittain), Pohjanoksa, Riihijärvi, Ronkainen, Roos, Tiuri (osittain), Uosukainen ja Vihriälä (osittain).

